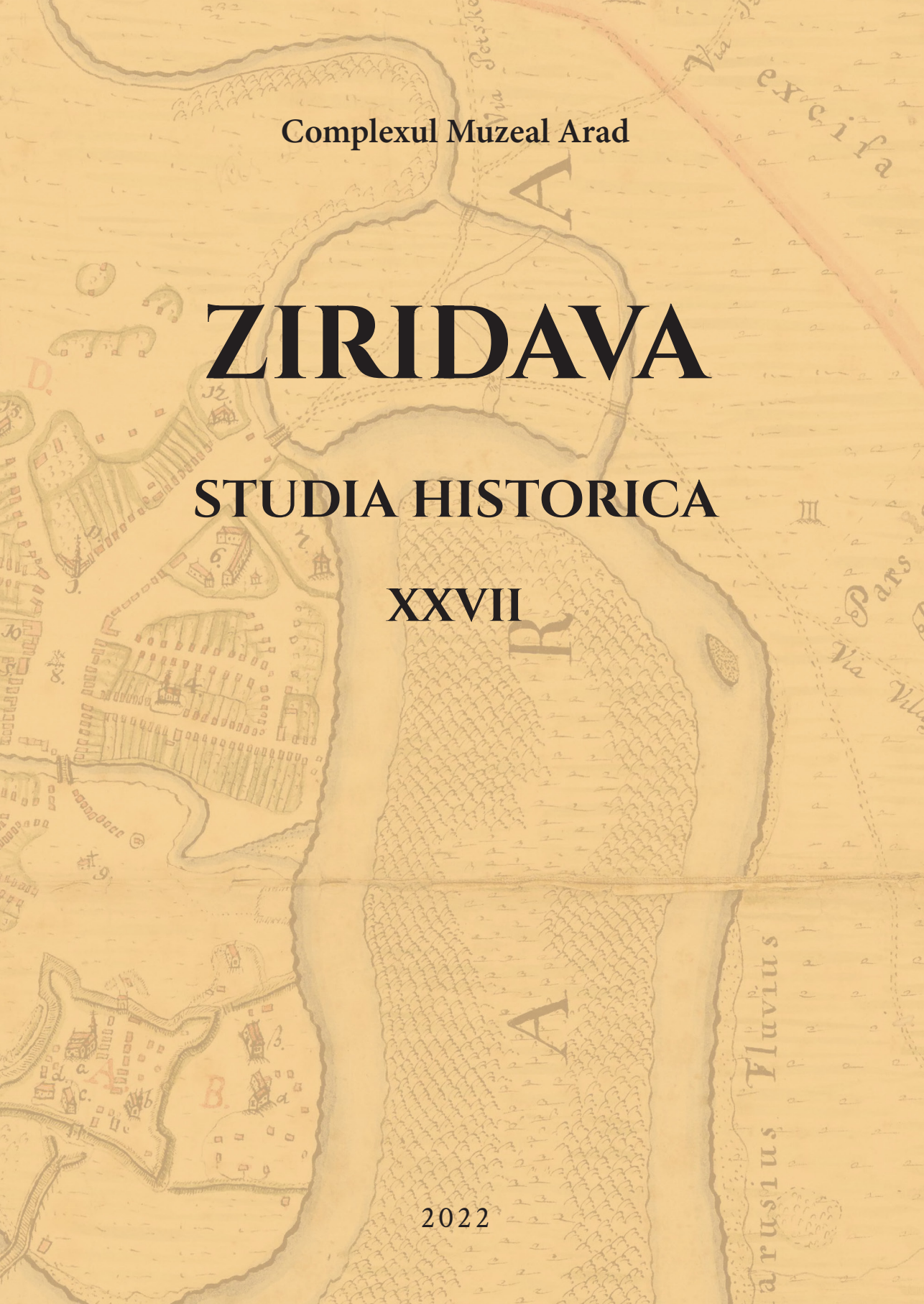

A detailed historical map of Arad, Romania, serves as the background. The map is rendered in a sepia tone with various geographical features and labels. A large river, labeled 'Flavius' and 'arvius', flows through the center. To the left, a fortified area is depicted with numerous small buildings and structures, some labeled with letters like 'A', 'B', 'C', 'D', 'E', 'F', 'G', 'H', 'I', 'J', 'K', 'L', 'M', 'N', 'O', 'P', 'Q', 'R', 'S', 'T', 'U', 'V', 'W', 'X', 'Y', 'Z'. A road, labeled 'Via Petrska', runs along the top. Another road, labeled 'Via exercita', runs along the right. The map also shows various other landmarks, including a church and a castle.

Complexul Muzeal Arad

ZIRIDAVA

STUDIA HISTORICA

XXVII

2022

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVII

Editura MEGA
Cluj-Napoca, 2022

**Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad
și susținut financiar de Consiliul Județean Arad**

Consiliul de redacție:

Redactori: SORIN OVIDIU BULBOACĂ, FELICIA ANETA OARCEA

Secretari de redacție: IOAN PAUL COLTA, ADRIANA PANTAZI, ANIKÓ WITMAN

Consiliul științific:

JOSEF WOLF, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni, Tübingen, Germania; OVIDIU PECICAN, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; MIRCEA MĂRAN, Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, Serbia; ANDREEA EMBER, Centre des Monuments Nationaux, France; EUSEBIU NARAI, Universitatea de Vest Timișoara; CAMIL PETRESCU, Universitatea de Vest Timișoara; ANDREI FLORIN SORA, Universitatea din București, Societatea de Științe Istorice din România; LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București; CORNELIU PĂDUREAN, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; ANDREI ANDÓ, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; MARIUS IOAN GREG, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad; DORU SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad; DUMITRU TOMONI, Societatea de Științe Istorice din România.

*In Romania, the periodical can be obtained through subscription or exchange,
sent as post shipment, from Museum Arad, Arad, Piata G. Enescu 1, 310131, Romania.
Tel. 0040-257-281847.*

ZIRIDAVA. STUDIA HISTORICA

Any correspondence will be sent to the editor:

MUSEUM ARAD

Piata George Enescu 1, 310131 Arad, RO

e-mail: office@museumarad.ro

The content of the papers totally involve the responsibility of the authors.

Persoane de contact:

Dr. Sorin Ovidiu Bulboacă: sorin_bulboaca@yahoo.com

Dr. Felicia Aneta Oarcea: felly_oarcea@yahoo.com

Dr. Ioan Paul Colta: ioanpaul.colta@gmail.com

ISSN 1224-7316

Copertă: CĂLIN MAN

Tehnoredactare: IOAN DOREL RADU

Editura Mega | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

- 9 **FELICIA ANETA OARCEA, IOAN PAUL COLTA**
În loc de prefață
In memoriam Onisim Colta (1952–2022)
- 41 **SORIN BULBOACĂ**
Canonici la Capitulul Orod (Arad) în secolele XII–XIV
Canonical in the Chapter of Orod (Arad) in the 12th–14th centuries
- 53 **OVIDIU PECICAN**
A doua versiune a Cronicii din vremea lui Matei Basarab (1640–1646)
The second version of the Chronicle conveyed in the Matei Basarab time (1640–1646)
- 61 **SORIN MITU**
Români și maghiari în Transilvania medievală: raporturi imagologice,
conviețuire etnică și conflicte sociale
*Romanians and Hungarians in medieval Transylvania: imagological relations,
ethnic coexistence and social conflicts*
- 87 **ANDREEA EMBER**
Les espaces cachés de Château de Maisons
The hidden areas of the Castle of Maisons
- 115 **ELENA RODICA COLTA**
Breslele arădene. Rânduieli imperiale și mod de viață
Guilds of Arad. Imperial ordinances and a way of life
- 121 **CAMIL PETRESCU**
Aspecte din presa românească bănățeană până la Marea Unire
Aspects of Romanian written media from Banat before the Great Unification

- 135 **ELENA RODICA COLTA**
Colecționari de cărți vechi din bibliotecile arădene
Collectors of old books from Arad's libraries
- 147 **MARIAN GHEORGHE**
Comportamentul nupțial al luteranilor din orașul Arad (mijlocul secolului al XIX-lea – începutul veacului XX)
The Nuptial behavior of the Luterans in the city of Arad (mid 19th century – early 20th century)
- 165 **MIRCEA MĂRAN**
Noi contribuții la biografia scriitorilor din familia Tințariu
New contributions to the biography of writers from the Tințariu family
- 175 **FELICIA ANETA OARCEA**
Profesorul-preot Nicolae Mihulin (1878–1941). Repere biografice
The professor-priest Nicolae Mihulin (1878–1941). Biographic references
- 185 **CRISTINA GUDIN**
Considerații privind învățământul românesc în anii Primului Război Mondial
Considerations regarding Romanian education during the First World War
- 199 **IOAN BOLOVAN, SORINA PAULA BOLOVAN**
Communication et diplomatie dans la tournée du général Berthelot en Transylvanie (1918–1919)
Communication and diplomacy in general Berthelot's Transylvanian tour (1918–1919)
- 211 **IONELA SIMONA MIRCEA**
Liceul „Mihai Viteazul” – primul liceu românesc de stat din Transilvania
“Mihai Viteazul” High School – the first Romanian state high school in Transylvania
- 231 **MARIN POP**
Din activitatea organizației Partidului Național Român din județul Arad în perioada 1920–1922
From the activity of the organization of the Romanian National Party from Arad county during 1920–1922
- 249 **LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS**
Ordinul „Steaua României” conferit șefului contabilității Consistoriului Arad (1923)
The “Star of Romania” Order conferre on the head of accounting of the Consistory of Arad (1923)

- 259 **EUSEBIU NARAI**
Percepția cotidianului bănățean *Vestul* asupra relațiilor româno-franceze în luna aprilie 1931
The perception of the Banat daily Vestul (The West) on the Romanian-French relations in April 1931
- 275 **CLAUDIU SERGIU CĂLIN, MARIUS OANȚĂ**
Procesul intentat celor trei episcopi catolici acuzați de „spionaj în favoarea Vaticanului”: Augustin Pacha, Adalbert Boros și Joseph Schubert
The lawsuit filed against the three Catholic bishops accused of „spying for the Vatican”: Augustin Pacha, Adalbert Boros and Joseph Schubert
- 297 **ALEXANDRU ȘTEFAN**
RECENZIE – Sigiliile și practicile sigilare ale locurilor de adevărare din Transilvania și comitatele învecinate în secolele XIII–XIV
- 299 **MARIUS OANȚĂ**
RECENZIE – Arhidieceza Romano-Catolică de București (1948–1964). Structuri ecleziale centrale

Considerații privind învățământul românesc în anii Primului Război Mondial

Considerations regarding Romanian education during the First World War

CRISTINA GUDIN*

Abstract. The First World War was a crucial moment in the history of Romania, which disorganized all areas of interest in society, including education. During its development, the authorities tried to ensure the continuation of the teaching process, despite the fact that many teachers and students were mobilized, many civilians took refuge in Moldova, and in Bucharest some educational institutions temporarily changed their destination during military occupation. Despite the challenges of those years, it is worth mentioning the contribution of teachers and students to the conduct of military campaigns, as well as to the support of the war behind the front. In connection with the latter aspect, it is necessary to mention the effort of university professors to present abroad the political priorities of Romanians, thereby contributing to the creation of a current of opinion favorable to the liberation of the Romanian provinces under foreign domination. Last but not least, it is worth mentioning the efforts of teachers to preserve the material basis of schools, to continue teaching, to find solutions to restore normalcy more quickly in the entire education system.

Keywords: education, First World War, teachers, students, military occupation, propaganda.

Primul Război Mondial a reprezentat un eveniment major și pentru istoria românilor, un eveniment care a presupus concentrarea tuturor energiilor națiunii în vederea îndeplinirii angajamentelor impuse participarea la conflagrație și de materializarea dezideratului național al Marii Uniri.

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București, cristinagudin@yahoo.fr.

Debutul Primului Război Mondial a surprins învățământul românesc în plin proces de reformare. Aceasta presupunea extinderea și diversificarea rețelei școlare, modernizarea ofertei educaționale, optimizarea criteriilor de selectare și de creștere a calității corpului didactic, ameliorarea cărților școlare și adaptarea metodelor de predare în conformitate cu tendințele momentului. Învățământul românesc se găsea într-un moment în care măsurile implementate începeau să producă rezultate consolidate prin repetare de-a lungul anilor.

Anul școlar 1914/1915 se înscria în seria acelor care confirmau justetea reformelor, compararea cu anii anteriori evidențiind în general o evoluție. Spre ilustrare, în privința învățământului primar se constată o creștere a numărului de școli, cadre didactice și elevi, după cum urmează: în anul școlar 1914/1915 în România funcționau 5.369 școli elementare rurale și urbane unde predau 9.042 învățători și institutori și învățau 719.565 elevi. Prin raportare la anul școlar 1913/1914, se observă diferențe care confirmă progresul primei trepte a domeniului educațional. Astfel, dacă în 1913/1914 funcționau 4.915 școli rurale și urbane, un an mai târziu se înregistrau cu 454 de unități școlare în plus, ceea ce reprezenta un spor de 9,2%.

Și corpul profesoral primar se augmentează de la 8.247 dascăli în 1913/1914 la 9.042 în 1914/1918, diferența fiind de 795 cadre didactice sau 9,6%. Autoritățile școlare au obținut succese nu doar în identificarea resurselor financiare care au permis deschiderea de noi localuri de școală ori în calificarea și selectarea unui număr mai mare de învățători și institutori în absența cărora activitatea didactică devenea problematică, ci și în atragerea unor efective tot mai consistente de elevi. Era aceasta o dovadă a faptului că mentalitatea populației referitoare la beneficiile educației se modificase, reticențele legate de trimiterea copiilor la școală diminuându-se. Statisticile confirmau că, raportat la anul 1913/1914 când erau înmatriculați 683.041 elevi, în 1914/1915 fuseseră înscriși 719.565 școlari, adică cu 36.524 mai mulți copii (5,3%).

O analiză mai detaliată, în funcție de mediul de locuire, permite operarea cu unele nuanțe, și anume: în comunele rurale erau deschise în 1914/1915 4.960 școli față de 4.519 în 1913/1914, ceea ce însemna că de la un an școlar la altul se înființaseră 441 unități de învățământ, cu alte cuvinte, cu 9,7% mai mult decât în anul școlar anterior, iar în orașe în 1914/1915 se găseau 409 școli primare, cu 15 (3,8%) peste cele din 1913/1914 (394 localuri de școală). Decalajul între cele două situații reflecta particularitățile societății românești unde satul adăpostea aproximativ 80% din locuitori și încă înregistra cote nesatisfăcătoare în materie de școlarizare a acelor cărora li se aplica obligativitatea ciclului primar. Această realitate se datora în parte insuficienței localurilor de instruire și a cadrelor didactice, precarității economice a populației etc. Ca atare, era firesc ca autoritățile să își canalizeze eforturile spre satisfacerea nevoii de instruire

resimțită la nivelul comunelor rurale, cu atât mai mult cu cât deschiderea unei școli la sat era mai puțin costisitoare decât a uneia din mediul urban. Concurau la costurile inferioare, calitatea diferită a materialelor permise în construirea școlilor rurale și urbane, dar și dimensiunea școlii (mai redusă la sate, unde învățământul era simultan și se desfășura într-o singură clasă de curs).

În privința numărului cadrelor didactice, se observă deopotrivă un progres mai accentuat la sate. Aici, în 1913/1914 predau 6.759 învățători, iar în 1914/1915 4.960, diferența fiind de 741 (10,9%). La orașe, în 1913/1914 funcționau 1.488 institutori pentru ca în 1914/1915 să se ajungă la 1.542, cu 54 mai mult decât în anul anterior (3,6%).

Cât despre efectivele de elevi, acestea se contractă ușor la sate (de la 535.740 elevi în 1913/1914, consemnându-se 533.973 în 1914/1915, scăderea fiind de 1.767 elevi sau 0,3%) și se extind în mediul citadin (cu 38.291 mai mulți elevi prin raportare la anul 1913/1914, adică 26%)¹.

Și performanța școlară și-a menținut trendul ascendent în anul 1914/1915, în școlile primare rurale reușind să promoveze într-un an de studiu superior 343.461 elevi (reprezentând 64,3% din totalul copiilor înmatriculați), comparativ cu 1910/1911 când din cei 522.235 elevi au promovat 318.356 (60,9%). În comunele urbane, rata promovabilității a cunoscut aceeași traiectorie pozitivă, de la 65,4% elevi care acced în următorul an de studiu în 1910/1911, atingându-se 86,4% în anul școlar 1914/1915. Finalizarea ciclului primar a cunoscut de asemenea o evoluție, în comunele rurale, de exemplu, în 1910/1911 obținând certificatul de absolvire 31.702 de elevi (6% din totalul elevilor care frecventau școlile elementare), pentru ca în 1914/1915 să fie consemnați 43.616 absolvenți (8,1%)².

Sectorul privat al învățământului s-a înscris în 1914/1915 pe panta ascendentă care a caracterizat perioada anterioară, astfel că fusese raportată existența a 526 pensioane cu 2.669 cadre didactice și 42.990 elevi, comparativ cu 1913/1914 când statisticile indicau 507 școli particulare cu 2.610 cadre didactice și 42.290 elevi. Sporurile de la un an școlar la altul se traduc în: 19 școli (o creștere de 3,7% în 1914/1915), 59 de dascăli (2,2% creștere) și 700 de elevi (16,5% progres în 1914/1915 comparativ cu 1913/1914)³. Totodată, se observă că învățământul particular continua să reprezinte un debușeu pentru locuitorii străini dornici să îmbrățișeze cariera didactică, procentul lor ridicându-se la 39% din corpul profesoral care deservea institutele private de educație. Ritmul mai lent în

¹ Constantin Anghelache, Mădălina Gabriela Anghel, Iordan Petrescu, Emilia Gogu, *Evoluția centenară a învățământului în România*, Editura Economică, București, 2018, pp. 28–30.

² *Ibidem*, p. 31.

³ *Anuarul statistic al României, 1922–1926*, Tipografia Curții Regale Göbl și fii, București, 1926, pp. 407–408.

care a progresat învățământul privat comparativ cu cel public se justifică prin condițiile tot mai numeroase pe care trebuia să le îndeplinească orice persoană interesată să fondeze un pension, dar și prin relativa dificultate de a atrage elevi capabili să achite taxe pentru o instruire ce putea fi obținută gratuit în școlile subvenționate de stat. Mai mult, o trăsătură a domeniului în perioada războiului a constituit-o menținerea implicării accentuate a statului în configurarea sistemului de educație, fapt care explică restrângerea sectorului particular și expandarea celui public, chiar dacă autoritățile dispuneau de mijloace de control asupra învățământului particular.

Statisticile din epocă permit și reconstituirea stării învățământului superior în primul an al războiului mondial. Acesta era reprezentat la acea dată de facultățile de medicină, drept, medicină veterinară, farmacie, științe, litere și filosofie, teologie, dar și de Academii de Muzică și Artă Dramatică, Academia de Arte Frumoase sau Academia de Înalte Științe Comerciale și Industriale (înființată în anul 1913). Întregul sector universitar era deservit în 1914/1915 de 464 de cadre didactice (agregați, docenți și profesori), cu 5 mai multe decât în 1913/1914 (459), creșterea modestă (1%) înscriindu-se în nota obișnuită, atât timp cât vacantarea posturilor universitare și/sau crearea de noi catedre se realizau într-un ritm lent. Cât despre studenți, numărul lor se mișcorează în 1914/1915 (6.358 față de 6.677 studenți în 1913/1914) cu 319 de cursanți (4,7%).

Responsabile de calificarea la nivel superior a tinerilor studioși erau centrele universitare din București și Iași unde, ca și în trecut, se păstra preferința pentru facultățile de Drept (aici frecventau cursurile 2.990 de studenți în anul 1914/1915 sau circa 40% din totalul studenților din România). La distanță se aflau facultățile de Medicină cu ai lor 1.306 de cursanți (însumând 19% dintre studenți) ori cele de Litere și Filosofie care atrăseseră în anul universitar analizat 555 de studenți (aproximativ 8% dintre cursanți). Procente mai mici de studenți se regăseau la facultățile de Farmacie (7%), Științe (5%), Teologie (5%), Medicină Veterinară (1%)⁴.

Perioada Primului Război Mondial se lasă greu cercetată prin prisma datelor statistice care, fiind lacunare, nu oferă posibilitatea reconstituirii complete a felului în care învățământul a fost afectat de evenimentele politico-militare. Cu toate acestea, chiar și numai pe baza informațiilor răzlețe, se poate afirma fără urmă de îndoială că situația internă problematică din acei ani și-a pus dramatic amprenta asupra modului în care s-a desfășurat procesul didactic. Participarea României la război alături de puterile Antantei și angajarea armatei în confruntări pe mai multe fronturi, ocuparea unei părți însemnate a statului român de către armatele germane, otomane și bulgare începând cu decembrie

⁴ *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1914–1915*, București, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl”, 1916, p. 181.

1916, suprapopularea zonei Moldovei ca urmare a exodului demografic din iarna 1916/1917, penuria de spații de cazare, alimente și medicamente, epidemia de tifos exantematic ori disfuncționalitățile din armată au reprezentat tot atâtea cauze care au impietat asupra menținerii funcționării școlilor la un nivel multumitor.

Războiul a generat schimbări substanțiale pe tot cuprinsul statului român, dar ele au fost cu atât mai însemnate în zona aflată sub ocupație militară. Spre ilustrare, prezentăm cazul Universității din București care, odată cu intrarea României în război, a fost nevoită să opereze modificări în organigrama sa. De pildă, în fruntea Universității se produce o rocadă pe fondul mobilizării rectorului I. Athanasiu, înlocuitor devenind Ioan Bogdan, decanul Facultății de Litere și Filosofie. Mai mult, și în conducerea unor facultăți s-au produs schimbări, la facultățile lipsite de decani, câte un prodecan dintre cei mai vechi profesori ai instituțiilor respective urmând să asigure luarea deciziilor.

În perioada suspendării cursurilor în contextul ocupației militare, preocuparea acută a profesorilor din Senatul universitar (Gheorghe Țițeica, D. Evolceanu, I. Mihăilescu, Dragomir Demetrescu) a fost evitarea mutării ofițerilor germani în palatul Universității. Demersurile întreprinse pe lângă Prefectura poliției au eșuat în aprilie 1917 când în Universitate s-a instalat departamentul IV al Statului Major al armatei germane. Chiar dacă situația a persistat doar câteva luni, intervalul a fost suficient pentru ca baza materială să fie consistent afectată, scaune, mese, birouri, covoare, documente fiind luate abuziv de către ocupanți la momentul părăsirii localului. Altfel spus, deși localul fusese eliberat, el nu mai era întrutotul propice derulării procesului didactic, necesitând reparații și mobilier, sens în care Ioan Bogdan a solicitat o subvenție în valoare de 3.000 de lei de la Casa Școalelor⁵.

Suspendarea cursurilor nu i-a descurajat pe universitarii care, sperând că vor obține autorizația de reluare a activității, s-au întrunit în Consiliu profesoral la 8 decembrie 1916, hotărând ca, din pricina descompletării corpului didactic, un profesor să predea cursuri la mai multe discipline, iar șefii de lucrări să-i suplinească pe profesorii mobilizați sau retrași în Moldova. Realitatea anului școlar 1916/1917 a fost dureroasă pentru Universitatea din București, al cărei corp didactic se redusese la o treime, după cum o arată cifrele următoare: la Facultatea de Științe din 20 de profesori au rămas în Bucureștiul ocupat 5, la Facultatea de Drept din 12 profesori se mai găseau 2, la Facultatea de Litere din 18 cadre didactice se mai aflau în Capitală 10, la Facultatea de Medicină din 29 de profesori au rămas 11, iar la Facultatea de Teologie corpul didactic se înjumătățise, de la 8 la 4.

⁵ Eufrosina Popescu, „Din istoricul Universității din București în timpul ocupației germane (1916–1918)”, în *Analele Universității București. Istorie*, an XII, 1963, p. 65.

O scădere considerabilă s-a produs și în rândul cursanților, astfel încât, dacă în anul universitar 1915/1916 erau înscriși 4.380 de studenți, în anul 1916/1917 cifra lor a ajuns la 2.701, diferența reprezentând 38,3%⁶.

Cifrele sunt edificatoare și creionează situația sumbră din Universitate, unde reluarea cursurilor s-a materializat abia peste un an din cauza „lipsei de încredere în corpul profesoral și studențesc” a ocupanților germani. Totuși, succesul a survenit la 3 decembrie 1917 când s-au reluat cursurile la Facultatea de Medicină, ocupanții resimțind nevoia de noi cadre medicale care să acorde asistență soldaților. Mai târziu, în martie 1918, facultățile de Litere și Filosofie, Științe și Teologie și-au reînceput activitatea. O situație specială exista la Facultatea de Drept unde din cei 20 de profesori, 12 conferențieri și docenți, se mai afla în București un singur profesor titular, Constantin C. Arion, care îndeplinea și funcția de prodecan al instituției. Ameliorarea situației, la finele anului 1918, a făcut însă posibilă și redeschiderea Facultății de Drept în urma solicitărilor repetate ale studenților⁷.

Greutățile nu s-au oprit aici, condițiile de studiu fiind improprii din moment ce biblioteca, lipsită de personalul necesar, era inaccesibilă. În plus, situația particulară a impus compromisuri, așa încât oficialii Universității au găsit soluția de a echivala cele 3 luni de cursuri ținute în 1918 cu un an universitar complet, fiindcă, „deși am trecut de jumătatea anului școlar, facultatea a fost multă vreme închisă așa că cursurile nu sunt prea înaintate”. Totodată, studenții mobilizați care pierduseră 2 ani de studiu au cerut ca statutul lor special din timpul războiului să fie menționat pe diplomele de licență pentru a beneficia de o oarecare înlesnire la încadrare comparativ cu colegii care, rămași acasă, avuseseră posibilitatea de a se pregăti în alte condiții. Cum era de așteptat, acesta nu a fost singurul „artificiu” la care s-a recurs, în sesiunea Consiliului Facultății de Drept din 13 martie 1919, de pildă, consemnându-se decizia de extindere a perioadei de înscriere până la 1 aprilie, știut fiind că „împrejurările de forță majoră – războiul, închiderea școlilor etc. – i-au împiedicat [pe liceeni] să termine studiile secundare la timp”⁸.

Dacă la București parcursul intelectual al studenților a fost compromis în vremea ocupației militare, nici în Moldova studenților nu le-a fost ușor. Ziarul „Renașterea” a consemnat elocvent greutățile cu care aceștia s-au confruntat în anii Primului Război Mondial, căci: „(Studenții) au suferit răbdători mizeriile

⁶ *Universitatea din București. 1915/1916–1923/1924*, Tipografiile Române Unite, București, 1924, pp. 75–79; vezi și Alexandru Balaci, Ion Ionașcu, *Universitatea din București. 1864–1964*, Întreprinderea poligrafică „Arta grafică”, București, 1964, p. 40.

⁷ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, pp. 131, 133.

⁸ Arhiva Facultății de Drept, Universitatea din București, *Procese-verbale ale Consiliului profesoral pe anii 1915–1918*, f.f.

mărunte și numeroase. Nu știm dacă domnul Rector are cunoștință de acei studenți nevoiași care, în loc de a avea timpul să prepare examenele, își pierd toată ziua și mai ales toată noaptea făcând coadă de la 3 de noapte pentru o bucată de pâine. Nu știm dacă cunoaște această situație a studentului sărguitor care din lipsă de gaz își continuă cititul la lumina becului electric din grădina Copoului”.

Noua realitate conturată de Marea Unire nu a fost mai puțin provocatoare pentru învățământul superior. Astfel, prin adresa nr. 867/1919 ministrul Vasile Goldiș comunica Rectoratului Universității din București decizia de a veni în întâmpinarea interesului pentru studiile juridice manifestat de studenții din provinciile aflate până în anul 1918 sub stăpâniri străine, iar ca urmare a acestei adrese membrii Consiliului profesoral al Facultății de Drept au decis în ședința din 2 iunie 1919: „(...) a se admite în mod excepțional și numai pentru sesiunea din iunie a.c., ca studenții ardeleni, bucovineni și basarabeni să poată trece examen în această sesiune numai la obiectele la cari s-au putut prepara, cu obligația pentru acești studenți de a-și completa examenele corespunzătoare anului din care fac parte cel mai târziu în sesiunea octombrie 1919 sub sancțiunea că dacă nu și le vor completa în sesiunea octombrie 1919 să li se anuleze și examenele parțiale trecute în sesiunea din iunie”⁹.

Dincolo de cifre, ceea ce se impune a fi evidențiat este rolul pe care l-au avut în anii Primului Război Mondial oamenii de școală și elevii pe care i-au format, precum și felul în care contextul politico-militar a modificat realitățile din sistemul de învățământ.

Dintru început trebuie înțeles că oamenii de școală nu s-au limitat la activitatea didactică, ci au manifestat un viu interes față de evenimentele cu care erau contemporani. Astfel, în perspectiva participării României la Primul Război Mondial s-a procedat la identificarea cadrelor didactice mobilizabile. Deloc puțini (de pildă doar la Facultatea de Drept din București au fost declarați mobilizabili 8 profesori, 5 salariați din personalul administrativ și 2 din cel de serviciu), acestora li s-au alăturat profesorii nemobilizați care au indicat autorităților „serviciile pe care se oferă să le aducă Statului în timpul războiului, în afară de acelea ale învățământului”. La aceeași facultate, C. Dissescu era dispus la „lucrări de legiferare cu Ministerul Justiției” și la „orice însărcinare cu caracter civil în ținuturile ocupate de armatele noastre sau în străinătate”; Al. Orbeanu se punea la dispoziția Ministerului de Război pentru „servicii compatibile cu cunoștințele și profesiunea sa”, iar I. Tanoviceanu dorea să se implice în legiferare și justiție militară¹⁰.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.N.I.C., fond M.C.I.P., ds. 3271/1916, f. 1, apud Valentin Maier, *Universitatea din București în vremea Primului Război Mondial. Documente, date statistice, liste de personal, instrumente de lucru bibliografice*, Editura Universității din București, București, 2019, p. 128.

Implicarea directă a cadrelor didactice în desfășurarea operațiunilor militare din anii 1916–1918 s-a tradus, potrivit statisticilor furnizate de unitățile militare, în prezența pe front a peste 1.500 de profesori reprezentând toate treptele de învățământ și toate județele țării. Nu au lipsit nici dascălii din teritoriile aflate în componența Imperiului Austro-Ungar, bănățenii, bucovinenii și transilvănenii alăturându-se armatei române în calitate de voluntari.

Confruntările de la Neajlov, Jiu, Mateiaș, Mărăști, Mărășești, Oituz, Turtucaia, Tg. Ocna, Tisa etc. au fost tot atâtea prilejuri pentru cadrele didactice de a face dovada curajului lor, prestația onorabilă pe câmpul de luptă fiind consemnată în rapoartele comandanților unităților militare. Spre ilustrare, redăm câteva relatări extrase din asemenea rapoarte, ca de exemplu: învățătorul Vasile Grozavu, sublocotenent în rezervă în Regimentul 6 Tecuci, în înfruntările care aveau ca miză consolidarea pozițiilor din Munții Buzăului, „după ce a alungat pe inamic, capturând o imensă cantitate de muniție, arme și un număr de prizonieri, la ultimul atac cade străpuns de gloanțe. Delirând, îndeamnă unitatea să continue înaintarea. Moare cântând *Pe-al nostru steag*”; învățătorul Gheorghe Săndulescu din Regimentul 7 Racova „moare eroic la Odobesti, susținând lupta în ariergardă. Deși capturat de inamic a continuat să tragă focuri și a preferat să fie omorât în mijlocul unității sale decât să fie luat prizonier”; învățătorul Constantin Ionescu din Vaslui, la atacul din 24 septembrie 1916 de la Dealul Malom, „se repede cu un curaj eroic asupra tranșeelor inamice, unde e rănit și dus la spital”. Ulterior, „revenit pe front luptă cu îndârjire la Stăneica, la vârful Bradului. Cade a doua oară rănit la 5 octombrie 1916. Revine și se repede cu toată compania și cade mort în fruntea ei ca un erou la 17 august 1917”.

Tributul plătit de corpul didactic a fost unul important, tabelele întocmite de unitățile militare și de revizoratele școlare indicând un număr de 287 de morți și 281 de răniți. Se adăugau 47 de morți și 51 de răniți din rândul celor 223 de învățători, institutori și profesori proveniți din provinciile aflate sub dominație austro-ungară.

Pentru merite deosebite 397 de cadre didactice din România și 125 din Austro-Ungaria au fost decorate cu ordine și medalii precum: „Steaua României”, „Coroana României”, „Sf. Ana”, „Sf. Stanislav”, „Ferdinand I”, „Vulturul Alb”, „Crucea comemorativă”, „Mihai Viteazul”. Între ceidecorați s-au aflat și profesorii universitari: Dumitru Marmeliuc, D. Panaitescu-Perpessicius, Vasile Iamandi, Petre Andrei, Gheorghe Vâlsan, Traian Bratu, Mihai Costăchescu ș.a.¹¹

Dincolo de prezența pe front, nu poate fi negat rolul jucat de slujitorii școlii în spatele liniilor, în teritoriul aflat sub triplă ocupație militară. Organizarea grupurilor de partizani implicați în acțiuni de sabotaj, dar și facilitarea avansării

¹¹ Anghel Manolache, Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului din România*, vol. II (1821–1918), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, pp. 440–443.

spre frontieră a prizonierilor români evadați din lagărele germane au reprezentat doar câteva din gesturile de care aceștia s-au făcut responsabili. În plus, pentru acțiuni de sabotaj, mai mulți profesori și învățători considerați periculoși au fost internați în lagărele speciale de la Săveni-Ialomița și Turnu-Severin, așa cum a fost cazul lui: Constantin Rădulescu-Motru, Gh. Bogdan-Duică, Mina Minovici, A. Suțu, George Oprescu etc.

Între profesorii refugiați în Moldova sau în afara țării, mai ales la Paris, merită a fi menționați câțiva dintre aceia care au activat în sensul sprijinirii obiectivului național. Este cazul mediciniștilor Ioan Cantacuzino, Thoma Ionescu, Constantin Angelescu, Gheorghe Marinescu, Athanasie Demosthene, al profesorilor de la Facultatea de Științe din București Constantin Istrati, Ermil Pangrati, Nicolae Coculescu, al profesorilor de la Facultatea de Litere Simion Mândrescu, George Murnu, Charles Drouhet, George Aslan sau al juriștilor Toma Stelian, George G. Mironescu, Emil Djuvara, Nicolae N. Basilescu, Constantin Dissescu, Istrate Micescu, Constantin Sipsom, Em. Antonescu și Dumitru Negulescu.

Aportul lor a fost important, Nicolae Titulescu și Mircea Djuvara, de pildă, participând ca delegați ai României la Conferința de pace de la Paris, prilej de a apăra interesele și drepturile românilor (în acest sens Djuvara a publicat în Franța note informative unde insista asupra sacrificiilor românilor în Primul Război Mondial, dar și ampla lucrare în 3 volume *La guerre roumaine*¹²). Alții, luând legătura cu profesori și politicieni din Franța, Anglia, S.U.A., au contribuit la explicarea dezideratelor românești și la conturarea unui curent de opinie favorabil.

Cea mai importantă misiune a fost întâlnirea produsă la 27 octombrie 1917 între președintele Franței Raymond Poincaré și o delegație de universitari români.

În străinătate, universitarii s-au organizat în comitete (de exemplu, în ianuarie 1918 a apărut comitetul franco-român care a discutat cu președintele Senatului francez și cu prim-ministrul Georges Clemenceau; Comitetul Pro-Romeni de la Roma) ori ligi (Liga Națională Română apărută la 5 iulie 1918 în S.U.A.) și asociații (Asociația pentru ajutor de război din S.U.A., prezidată de Paul Negulescu; Societatea anglo-română organizată în 1917 la Londra). Universitarii români au ținut conferințe la Paris, Marsilia, Nantes, Le Havre sau cursuri la instituții prestigioase de învățământ (École des Hautes Études Sociales din Paris). Activitatea prounionistă a profesorilor superiori a fost completată de apariții în gazetele occidentale și de publicarea unor studii/lucrări între care amintim: *Histoire des relations entre la France et les roumains, Pages roumaines* (Nicolae Iorga), *La Roumanie dans la guerre et dans la paix* (Nicolae Basilescu),

¹² Eugeniu Speranția, *Figuri universitare*, București, 1967, p. 76.

Aperçus sur la question roumaine (George G. Mironescu), *România și războiul mondial* (Simion Mândrescu).

Totodată, în scopul propovăduirii unirii tuturor românilor într-un singur stat, universitarii au format la 3 octombrie 1918 *Comitetul național al unității române* condus de Take Ionescu¹³.

Implicarea cadrelor didactice în evenimentele derulate între 1914–1918 a reprezentat o bună modalitate de impulsionare a propriilor elevi și studenți, aceștia din urmă pledând în perioada neutralității în cadrul congreselor studențești de la Galați (1915) și București (1916) pentru participarea României la război de partea Antantei și pentru includerea tuturor provinciilor locuite de conaționali între granițele statului român. Mai mult, în toamna lui 1918 la București a apărut o organizație patriotică, Garda civică, în componența căreia se găseau și studenți dornici să-și impulsioneze colegii în sensul participării la luptă.

Învățământul primar și cel secundar au fost mai puțin afectate în funcționarea lor de realitățile războiului, cursurile continuând în multe situații să se desfășoare chiar dacă și aici s-au produs descompletări ale corpului didactic. Un model de perseverență în învingerea dificultăților l-a reprezentat Liceul „Gh. Lazăr” din București. În perioada 1917–1918, localul liceului a devenit pentru câteva luni comandament al poliției germane, iar arhiva școlii și biblioteca au fost în parte distruse prin folosirea drept combustibil de către ocupanți. Cu toate acestea, activitatea didactică a fost asigurată într-o clădire împrumutată temporar, iar dedicarea profesorilor s-a reflectat în revenirea la cursuri a celor mai mulți dintre elevi, așa cum o relevă statisticile unde fluctuația școlarilor a cunoscut valori precum: 629 în anul 1914/1915, 681 în 1915/1916, 140 în 1916/1917, dar 698 în 1917/1918 și 566 în anul școlar 1918/1919.

În mod evident, cazul liceului bucureștean nu a fost singular, ceea ce confirmă atașamentul oamenilor de școală față de menirea de a forma tinerii care pășeau pragul instituțiilor de instruire. Deopotrivă, din enumerarea cadrelor didactice care au participat nemijlocit la derularea evenimentelor, se desprinde preocuparea acestora de a trăi în concordanță cu înaltele principii morale și civice transmise cursanților prin viu grai, dar și prin exemplul personal.

Finalizarea Primului Război Mondial a coincis cu reluarea demersurilor statistice care relevă încercarea de revenire la normalitatea anterioară conflagrației care presupunea o evoluție susținută a domeniului educațional. Astfel, în anul școlar 1918/1919 se găseau 5.510 școli elementare rurale și urbane, ceea ce indica o creștere cu 141 de unități (2,6%) a rețelei școlare de prim nivel comparativ cu anul 1914/1915. Sporul s-a datorat deschiderii de noi școli în mediul rural (153 de localuri, ceea ce înseamnă un progres procentual de 3,08%

¹³ Silvia Ioanid, „Contribuția universităților din București și Iași la unirea Transilvaniei cu România” în *Analele Universității București. Istorie*, an XVIII, București, 1963, pp. 51–58.

raportat la anul 1914/1915), în vreme ce în orașe numărul școlilor elementare s-a redus cu 12, ajungând la 397. Mai multe unități școlare presupuneau și o extindere a corpului didactic care număra în 1918/1919 10.333 de persoane (8.781 învățători și 1.552 institutori), cu 1.291 (14,2%) peste cifra din 1914/1915. Mărirea personalului didactic elementar se manifestă mai puternic în lumea satului unde creșterea în raport cu anul 1914/1915 era de 1.281 învățători (17%), în vreme ce la orașe sporirea cifrei institutorilor este mai timidă (10 sau 0,64%) față de 1914/1915.

Pentru anul școlar 1918/1919 datele statistice sunt incomplete, neexistând, de pildă, informații referitoare la gradul de promovabilitate în ciclul primar sau la numărul absolvenților. Se cunoaște, totuși, numărul copiilor înmatriculați, și anume 678.532, cu 42.033 mai puțini (5,8%) decât la debutul conflagrației. În funcție de mediul de locuire, efectivele de elevi erau împărțite astfel: 569.195 școlari în comunele rurale și 82.337 în cele urbane. În raport cu 1914/1915, erau instruiți în plus 35.222 de copii (6,6%) la sate, în timp ce în mediul orășenesc se înregistra o scădere de 55,6% (103.255 de copii).

În ultimul an al războiului, învățământul particular număra 327 de pensioane, 2.015 profesori și 32.282 elevi. Spre deosebire de 1914/1915, se constată o restrângere explicabilă, între altele, și prin jena financiară pe care o resimțeau mulți dintre locuitori după o perioadă caracterizată prin diverse restricționări. Se observă, așadar, o diminuare a totalului de școlari cu 10.708 (24,9%). Concomitent, rețeaua școlară privată se contractase cu 199 de unități (scăderea ridicându-se la 37,8%), fapt care justifica un corp profesoral mai restrâns cu 654 de persoane (diminuarea în rândul dascălilor fiind de 24,5%).

Cel mai grav afectat de evenimente pare să fi fost, însă, învățământul superior cu ai săi 287 de profesori și 1.740 studenți consemnați pentru anul 1918/1919. Acest fapt se datora proporției în care universitarii (cadre didactice și cursanți deopotrivă) au participat la susținerea războiului pe câmpul de luptă sau în spatele frontului, în țară ori în străinătate. Contractarea acestei trepte a învățământului s-a tradus în reducerea efectivelor cu 177 de profesori (38,1%) și cu 4.618 studenți (71,6%) în raport cu anul 1914/1915¹⁴.

De mai multe indicii dispunem în legătură cu anul școlar 1919/1920, când revenirea la normalitate dobânda o altă dimensiune. În acest sens, statisticile menționau funcționarea a 6.448 școli elementare (6.011 școli rurale și 397 școli urbane) cu 938 (17%) mai multe decât la finalizarea Primului Război Mondial (cu alte cuvinte, era vorba despre un plus de 898 de școli rurale raportat la anul școlar anterior sau 17,5% și de 40 de școli urbane sau 10%). Tot pentru 1919/1920 corpul didactic primar număra 13.123 de persoane (11.346 învățători și 1.777

¹⁴ *Anuarul Statistic al României. 1921*, Tipografia Curții Regale Göbl și fii, București, 1921, pp. 406–407.

institutori), ceea ce însemna un spor de 2.790 de dascăli sau 27%, în condițiile în care fuseseră angajați suplimentar 2.565 de învățători (29,2%) și 225 institutori (14,5%). Efectivele de elevi în 1919/1920 însumau 778.268 copii (681.272 elevi la sate și 96.996 elevi la orașe), fapt care justifică ideea de evoluție prin diferența de 99.736 copii școlarizați (14,6%) față de anul 1918/1919. Mai concret, fluctuația efectivelor de școlari de la un an la altul era de 112.077 elevi din mediul rural sau 19,6% și de 14.659 elevi din mediul citadin sau 17,8%. Și performanța școlară se ameliorase, 341.729 elevi din comunele rurale (50,1%) și 66.903 copii din orașe (68,9%) reușind să obțină la examenele de promovare note suficient de bune astfel încât să poată avansa într-un an de studiu superior. Cât despre rata finalizării ciclului primar, aceasta se situa la 4,7% la sat (27.767 elevi) și 14,3% la oraș (13.917 elevi).

Învățământul superior cunoștea în 1919/1920 o creștere fulminantă cu cele 604 cadre didactice raportate și cei 9.956 studenți. Comparativ cu anul 1918/1919, progresul era de 317 profesori (52,5%) și de 8.216 studenți (82,5%)¹⁵.

Fără a avea pretenția de a fi reconstituit întregul tablou al învățământului românesc în anii Primului Război Mondial (între altele lipsesc referirile la învățământul secundar din pricina datelor disperate care au îngreunat o analiză comparativă), prezentul material a căutat să creioneze câteva dintre trăsăturile domeniului într-un interval special prin evenimentele politico-militare care au avut loc. Pentru acesta am considerat necesar, acolo unde a fost posibil, să depășim simpla analiză a cifrelor culese din statisticile oficiale și să supunem atenției cititorului informații relative la provocările lansate școlii și oamenilor de școală în acea epocă în condițiile în care Primul Război Mondial a influențat toate ramurile de activitate, iar învățământul nu a făcut excepție, cu atât mai mult cu cât cei care îl slujeau au răspuns prompt comandamentelor momentului, părăsindu-și temporar profesia pentru a lua arma în mână sau folosindu-și elocința spre promovarea interesului național.

¹⁵ *Anuarul Statistic al României. 1935–1936*, Tipografia Curții Regale Göbl și fii, București, 1936, pp. 408–409.

Bibliografie

Surse inedite

Arhiva Facultății de Drept, Universitatea din București

Procese-verbale ale Consiliului profesoral pe anii 1915–1918.

Surse editate. Lucrări generale și speciale

Anghelache, Constantin, Anghel, Mădălina Gabriela, Petrescu, Iordan, Gogu, Emilia, *Evoluția centenară a învățământului în România*, Editura Economică, București, 2018.

Anuarul Statistic al României. 1921, București, Tipografia Curții Regale Göbl și fii, București, 1921.

Anuarul Statistic al României, 1922–1926, Tipografia Curții Regale Göbl și fiii, București, 1926.

Anuarul Statistic al României. 1935–1936, Tipografia Curții Regale Göbl și fii, București, 1936.

Anuarul Universității din București pe anul școlar 1914–1915, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl”, București, 1916.

Balaci, Alexandru, Ionașcu, Ion, *Universitatea din București. 1864–1964, Întreprinderea poligrafică „Arta grafică”*, București, 1964.

Ioanid, Silvia, „Contribuția universităților din București și Iași la unirea Transilvaniei cu România” în *Analele Universității București. Istorie*, an XVIII, București, 1963.

Maier, Valentin, *Universitatea din București în vremea primului război mondial. Documente, date statistice, liste de personal, instrumente de lucru bibliografice*, Editura Universității din București, București, 2019.

Manolache, Anghel, Pârnuță, Gheorghe, *Istoria învățământului din România*, vol. II (1821–1918), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993.

Popescu, Eufrosina, „Din istoricul Universității din București în timpul ocupației germane (1916–1918)”, în *Analele Universității București. Istorie*, an XII, București, 1963.

Speranția, Eugeniu, *Figuri universitare*, București, 1967.

Universitatea din București. 1915/1916–1923/1924, Tipografiile Române Unite, București, 1924.